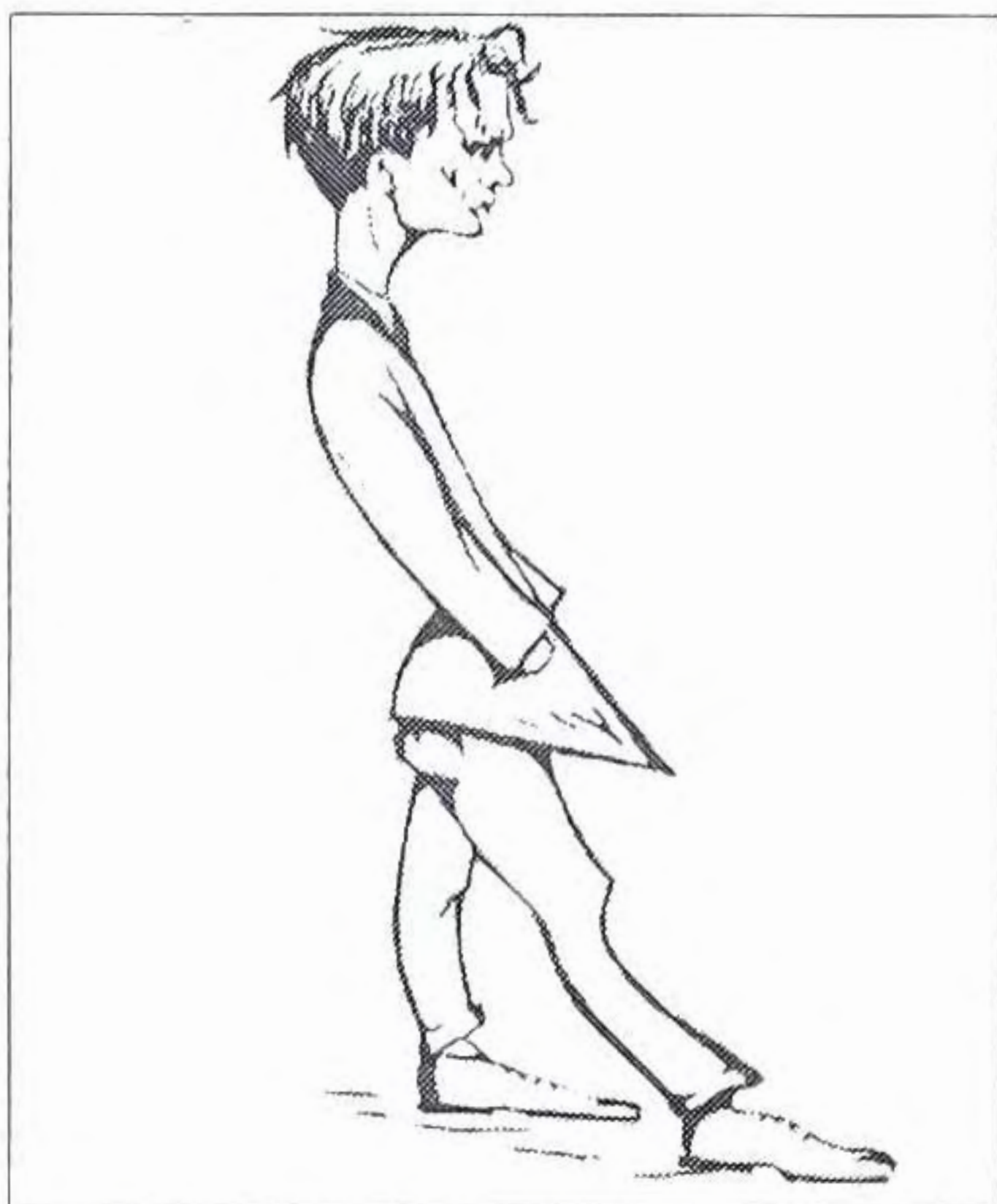

Тетяна ДЕРЕВ'ЯНКО,
Інна ЗОЛОТОВЕРХОВА

Довженко - ПОРТРЕТИСТ

О.Довженко. Автошарж.

Портрет П.Тичини.

Портрет М.Йогансена.

Завдяки нашим і зарубіжним ентузіастам-довженкознавцям, хоч і поволі, поступово зникають білі плями в біографії митця періоду його інтенсивної роботи як художника.

Плекаємо надію на ще більше розкриття фондів спецхранів та архівів, де могли, на щастя, зберегтися не розкриті Довженкові твори. Бо як розправлялися з подібними матеріалами так звані “знавці” архівної справи й перестраховники-науковці, що їх консультували, ми знаємо. Стирали сліди живої людини.

Практик і теоретик, Довженко причетний майже до всіх видів образотворчого мистецтва. І як би не намагалися нівелювати значимість цих граней його таланту деякі “знавці”, що твердять про “невиставочні” малюнки, або “застарілі, демагогічні” і т. ін. його статті, виступи на обговореннях художніх виставок, афоризми й думки в записниках, літературні твори, та врешті-решт його фільми - вони говорять самі за себе. Треба тільки вміти це бачити.

Звузивши його образотворчу спадщину до карикатур і шаржів, ці “знавці” спираються на те, що сам Довженко ставився до неї скептично. Він мав на це право, бо завжди ставив у всьому високу планку, а тут вважав себе недо-

уком і все життя намагався самовдосконалюватися.

Серед робіт Довженка чільне місце займає портрет. Розуміючи, що в портретах майстер відтворює образи свого часу, типи епохи, може, на віки, він дуже відповідально ставився до цього жанру. Цю особливу схильність до портрета відзначив і німецький дослідник Альфред Крауц в статті “Як починався митець”.

Короткочасне, але плідне навчання в художній школі професора Віллі Еккеля, якого називали королем художників Берліна, надало молодому художнику впевненості в своїх силах.

Після повернення на батьківщину він створив цілу галерею портретів своїх сучасників - представників української культури. Це завершені портрети, замальовки чи бодай шаржі, зроблені олівцем, пензлем, а найчастіше пером і тушшю - улюбленою технікою Олександра Петровича. За свідченнями сучасників та членів сімей портретованих і як видно із документальних фотографій, були вони схожими з оригіналами й часто розкривали в особі те, що приховане від стороннього ока.

Про ставлення О.П.Довженка до краси в житті написано багато, не будемо повторювати. І в кожній людині на початку свого життєвого шляху він

шукав і знаходив красу. Такими духовно багатими й фізично красивими залишив він нам в циклі графічних портретів, створених для літературного альманаху “Гарт” 1924 року, Павла Тичину, Валеріана Поліщука, Володимира Сосюру, Майка Йогансена та Івана Дніпровського. Довженко спостерігав і малював письменників з натури, тут же, на засіданнях чи вечірках літоб'єднань. Кращі було надруковано. Так, портрет П.Тичини був надрукований в журналі “Пламя” №19. Навіть нещодавно з'являвся на сторінках “Літературної України”, на жаль, без вказівки на Довженкове авторство. Портрет цей вирішено узагальнено, малювався він не в один сеанс, що підкреслює складну, неординарну особистість поета. Велика повага до особистості портретованого відчувається у ґрунтовно продуманій композиції, міцній архітектоніці віртуозно виконаного образу. А виконано його у кращих традиціях мистецтва початку ХХ століття, коли ексцентричність і гострота образу, ритміка настрою твору підкреслювалась лініями. Цими прийомами Довженко користується обережно, органічно їх сплавляє. Яскраві сонячні рефлексі весело грають у скельцях пенсне, відбиваються на обличчі, викликаючи неоднозначне сприйняття. Порт-

Портрет В.Сосюри.

рет побудовано за принципом контрасту чорного і білого з мінімальним використанням напівтонів. Висвітлений правий бік заповнює архітектурне тло, що втілює мотиви останніх поезій. Акценти, розставлені Довженком (прищур очей, лінії губ і щось невловиме у виразі обличчя) висвітлюють іронічність як основний статус внутрішньо сильної натури. Це суверенна особа, якій притаманна зверхність і розсудливість спостерігача-аналітика. Те, що ми зараз пізнаємо про справжнього Тичину з документів і спогадів, Довженко розкрив ще тоді. І підтекст партійних поезій, і сумну іронічність поета до себе офіційного: “Я покажу всю фальш, всю цвіль партійно-борчих породіль. А братні зуби? Дружній зиск? Гнучка політика, як віск” (1925).

Завдяки Довженкові маємо портрет Валеріана Львовича Поліщука. Відчуваючи його, Довженко створює романтичну основу образу, розкриває внутрішню розкріпаченість, мужність у поєднанні з хворобливою вразливістю.

Як свідчать сучасники, Майк Геврасійович Йогансен був блискучим майстром поетичної мови, “ювеліром звукосполучень”, зачинателем української нарису-подорожі. І якби він не був такою неорганізованою натурою, і водночас надмірно вимогливим до свого літературного хисту, за свої 15 років творчості залишив би значно більше – від фейлетонів до роману. Довженко передав не поверхове враження. М’яким ліризмом, невимушеністю й природною чистотою віє від портрета. Графічно чіткий, лаконічний малюнок підкреслює внутрішню силу й динаміку думки, що зріє у Майка. Особливо вражає чистий, готовий до сприйняття чужої сентенції погляд. Проста манера

Портрет В.Еллана-Блакитного.
“Кіно”, 1926, №4.

малюнка співзвучна зі змістом образу, узгоджується з логікою характеру, підкреслює скромність і водночас значимість особистості портретованого.

Наймолодшим з плеяди письменників-гартівців був Володимир Сосюра. В 1924 році йому було 26 років, а за плечима вже було сім збірок поезій і надзвичайна популярність в Україні. Довженко, як і кожен професійний художник, якщо добре знав натуру, не сумнівався в людині, працював твердою, впевненою рукою. Так і тут – чітко модельована енергійною безперервною лінією голова в профіль взята крупним планом, різко висунута вперед, окреслена одним рішучим порухом. Зарисовку створено на одному диханні. “Володьку” показано не таким, яким звикли сприймати його оточуючі – нестримно-поривчастим, часто зухвалим. Довженко висвітлив істинну сутність поета, приховану іноді за удаваною бравадою, до якої вдався юнак як до одного із засобів захисту ніжної душі від недобррозичливців, передав допитливу думку, велику духовну силу і волю В.Сосюри, так і не вгадані ніким. Домінанта в портреті – багатозначна зосередженість, внутрішній порив у прагненні розгадати таїну життя. Центр уваги – палкий, проникливий погляд темних очей, в якому відбилися розум і душа пристрасного поета.

Серед портретів, створених Довженком, заслуговують на увагу зображення близького друга, одного з фундаторів української радянської журналістики, поета, публіциста, сатирика Василя Еллана-Блакитного. Зі спадщини Довженка-художника та численних спогадів його друзів довідуємось, наскільки дорогим був Сашкові Василь, як любили й поважали вони один одного. Свого друга-однодумця

Портрет В.Поліщука.

художник малював найбільше. Якщо інших товаришів він удостоював шаржами та сатиричними зарисовками, то з друга намагався робити серйозні портрети.

Оригіналів жодного з них, на жаль, не знайдено. Лишилися тільки репродукції, фото та стерті газетні відбитки.

Великий портрет олією Довженко почав малювати відразу після того, як одержав кімнату в 1923 році і працював над ним аж до смерті Еллана.

Як згадують сучасники, так і не закінчений, він деякий час висів над столом редактора “Вістей” в літературному будинку на Каплунівській вулиці, а потім зник. Щастя, що залишилася фоторепродукція, яку й публікуємо.

Досить відомий акварельний портрет, репродукований в кольорі в журналі “Кіно” за 1926 рік №2-3, виконаний в блакитній гамі до перших роковин з дня смерті Василя.

Нещодавно Музей кіностудії ім.О.П.Довженка поповнився цінним експонатом, що крім художньої, історичної, має ще й велику наукову цінність для довженкознавства.

Це портрет Василя Радиша, мальований Довженком з натури, фотокопію з якого люб’язно подарувала музеєві його дочка Галина Кміт, всевітньовідома зараз фотограф-портретист. Дивно, що у спогадах сучасників не здибуємо про стосунки Довженка й Радиша, цих двох неординарних людей. А дружба, безперечно, була. Про неї розповіла донька Галина Василівна при короткій зустрічі зі співавторами статті, а також в інтерв’ю “Всеукраїнським ведомостям” (10.IX.94), зауваживши мимохідь, що Олександр Петрович малював і матір, і що, крім цього, у неї збереглися й інші портрети батька, “писані” Довженком.